

Chronicle» (pp. 25-110) lleva a cabo un análisis detallado de las miniaturas técnica e iconográficamente en relación con la narración de los hechos; György Rácz en «The Heraldry of Angevin-age Hungary and its Reflections in the Illuminated Chronicle» (pp. 112-125) estudia el uso de la heráldica como elemento de consolidación y difusión de la dinastía angevina; Martyn Rady en «Attila and the Hun: Tradition in Hungarian Medieval Text» (pp. 127-138) traza una semblanza de Atila, del que se considera el ancestro heroico de los monarcas húngaros, a partir de los diferentes testimonios cronísticos; Dániel Bagi en «The Dynastic Conflicts in the Eleventh Century in the Illuminated Chronicle» (pp. 139-158) demuestra que los episodios que narran los conflictos dinásticos de los Árpád en el siglo XI, fueron elaborados por intelectuales (clérigos) pertenecientes a la corte del rey Colomán; Kornél Szovak en «The Image of the Ideal King in Twelfth-Century Hungary. Remarks on the Legend of St. Ladislav and the IC» (pp. 159-180) lleva a cabo un análisis comparado de la *Legenda sancti Ladisali regis* —en sus dos versiones— con el relato recogido en la *Chronica gestis Hungarorum*, pues ofrece una imagen ideal del monarca, lo que le permite contrastarla con las de sus antecesores y sucesores; y Balázs Kertész en «The Afterlife of the Fourteenth-Century Chronicle-Compositions» (pp. 181-200) estudia los textos cronísticos elaborados durante la dinastía angevina y su conservación y evolución.

Antonio Contreras Martín
Institut d'Estudis Medievals (UAB)
 tcontreras@telefonica.net
<https://orcid.org/0000-0003-4134-3715>

Crowley, Roger. *Constantinopla 1453. El último gran asedio*. Barcelona: Ático de los Libros, 2015, 426 p. ISBN: 978-84-939720-8-0.

Considerat per molt de temps, a partir d'una visió temporal tradicional, com l'últim moment de l'Edat Mitjana, és a dir, el punt en què la mateixa s'acabà i obrí l'espai per a l'Edat Moderna, la caiguda de Constantinopla en el 1453 encara continua sent objecte d'anàlisi dels historiadors. Aquest és el tema de l'obra de Roger Crowley, amb el títol *Constantinopla 1453. El último gran asedio*, publicada el 2015 per l'Ático de los Libros. La forma triada per presentar el tema es tracta d'una narrativa resumida amb les següents paraules: «Este libro narra los extraordinarios acontecimientos que llevaron a este momento y los todavía más extraordinarios hechos que sucedieron a continuación. Se trata de una historia

de coraje y crueldad, de prodigiosos ingenios técnicos, de suerte, de cobardía, de prejuicios y de misterio» (p. 24).

L'obra es divideix en setze capítols, a més d'un pròleg (p. 19) i un epíleg (p. 341). A més, porta també mapes, presenta les fonts utilitzades i l'apartat de la bibliografia, el que ens indica la recerca feta per l'autor per tal d'escriure el llibre i presentar-lo amb una escrita suau i molt fàcil de llegir, fet que posa l'obra no només a les mans d'un públic universitari, sinó també serveix per a difondre a un públic més ampli. Al final del llibre, precisament a l'epíleg, Crowley presenta els seus objectius: «Mi objetivo al volver a contar 'el relato de Constantinopla' ha sido el de construir, conociendo estas dificultades y las contradicciones implícitas en las fuentes, una versión de los acontecimientos lo más veraz posible». A més: «Mi segundo objetivo en este libro es capturar el sonido de las voces humanas —reproducir las palabras, prejuicios, esperanzas y miedos de los protagonistas— y explicar algo de la “historia de la historia”, de las versiones que consideran ciertas y los hechos verificables» (p. 356).

El primer capítol serveix com una mena d'introducció a l'escenari principal de l'obra, és a dir, la lluita entre el món islàmic i el món bizanti, els dos grups que estaven presents el 1453, principalment quan l'autor diu: «El deseo del islam por la ciudad es casi tan antiguo como el propio islam» (p. 27). De totes les formes, la forma de presentació feta al llibre ens demostra que les relacions entre l'Islam i Constantinopla tenien segles. El capítol segon presenta circumstàncies històriques entre el 1071 —com ara la batalla de Manzikert (p. 47)— passant pel començament de les croades —on es van quedar clar les diferències de costums entre l'Occident i l'Orient (p. 49)— fins els resultats de la quarta croada del 1204 (p. 52). A partir del tercer capítol, el lector queda una mica més a prop dels esdeveniments contemporanis a la caiguda de Constantinopla, això perquè els anys analitzats són 1432-1451. En aquest capítol, per exemple, s'observen l'escenari palacià que aleshores feia part del món de Constantinopla, com ara les lluites entre prínceps (p. 65) i la preparació dels futurs governants (p. 67). Aquests capítols, així doncs, serveixen per posar el lector en el context de l'època.

Els capítols següents són més específics pel que fa als temes presentats. Per exemple, el quart capítol comenta sobre les temptatives, d'una banda, de Mehmed, i de l'altra de Constantí, pel que fa a l'atac i defensa de Constantinopla, respectivament, entre el febrer de 1451 i el novembre de 1452, així com els primers esdeveniments entre els dos personatges, com ara la construcció de la fortalesa de Mehmed al Bòsfor (p. 91), la qual seria el primer gran atac envers l'emperador. D'altra banda, el capítol cinquè presenta les diferències històriques entre la Iglesia

occidental i la oriental i com que aquestes diferències afectaren la ciutat de Constantinopla a l'any de la seva caiguda, així com la decisió de Mehmed, al voltant del gener del 1453, d'intentar prendre la ciutat (p. 112) i la temptativa de reunió de forces per part de Constantí per tal de defensar la ciutat.

El sisè capítol comenta sobre els aspectes defensius de la ciutat de Constantinopla, principalment pel que fa a les muralles de la ciutat, les quals impactaven no només en termes de guerra, sinó també als més diversos personatges comuns. A més, encara pel que fa a les muralles, l'obra presenta la seva importància en termes de defensa i això per un camí històric, des dels atacs dels Huns, fins al moment de la caiguda definitiva (pp. 121-122). Tan important era aquest aspecte que fins i tot es comenta que l'obra pública més essencial de la ciutat era la manutenció de les muralles, en la qual tots els ciutadans hi participaven (p. 126). A més, relacionat al tema principal del llibre, l'autor destaca els punts dèbils que foren identificats per Mehmed (p. 129). Al cap i a la fi, les paraules que serveixen per a resumir el significat de les muralles són: «confianza y fatalismo, de inspiración divina y habilidad práctica, de longevidad y conservadurismo» (p. 127). A més, en aquest mateix capítol, l'autor comenta sobre l'aparició de los canons (p. 129), sobretot subratllant el seu efecte psicològic (p. 130) i també sobre la perspectiva otomana sobre aquest aspecte (p. 132).

El capítol setè comenta sobre els exèrcits i la mobilització per a la guerra: l'organització de les tropes otomanes, de l'acampament, de l'organització de les tropes de Constantí i de l'organització de les defenses de la ciutat. Continuant la narrativa, el capítol vuit es concentra a les armes utilitzades, fins i tot en els canons. Per exemple, comenta sobre la quantitat de canons portats per Mehmed, una «artillería descomunal para lo habitual en la época» (p. 164), per a la seva preparació «requería tiempo y precisión» (p. 166) i que també subratlla que començava una «nueva era que se abría en el arte de la guerra» (p. 169). El capítol també subratlla l'activitat dels habitants de la ciutat en auxiliar a la reconstrucció de les muralles atacades pels canons (p. 172).

El capítol nou és tornat per als assumptes estratègics marítims. La narrativa i descripció feta per Roger Crowley, molt detallista i plena d'informacions, ens porta directament per al moment dels esdeveniments, proporcionant al lector una lectura molt atractiva i dinàmica. A més, l'anàlisi feta per l'auctor ens presenta les intencions dels grups. Per exemple, els objectius de Mehmed amb l'avançada marítima: «establecer un bloqueo a la ciudad, intentar abrirse paso hasta el Cuerno de Oro y enfrentarse a cualquier flota de ayuda que pudiera aparecer en el mar de Mármara» (p. 186). Però, el que més es destaca en aquest capítol és l'estratègia feta pels capitans genovesos de posar-se en conjunt al davant dels atacants otomans,

mesura ajudada també pel vent del sur (pp. 195-196), o el «vent diví», com consta en el títol del capítol, fet que ajudà als defensors a tornar cap a la ciutat.

El capítol deu presenta l'equilibri psicològic a favor dels defensors de la ciutat després del combat marítim i l'ànim donat a la ciutat amb aquesta victòria (p. 199), l'oferta de pau de Constantí (p. 200), el debat sobre l'oferta de pau entre els otomans (p. 204), la caiguda d'una part de la muralla a causa dels atacs dels canons (p. 205), el dubte pel que fa a la doble intenció de la comunitat genovesa (p. 209), el problema de la cadena que protegia la ciutat, la solució de transportar les naus fins al Cuerno de Oro (p. 211-212), la lluita nocturna entre les naus (pp. 216-217) i la brutalitat de la guerra promoguda per ambdós costats (pp. 218-219).

La narrativa del capítol onzè presenta els atacs a la regió del Cuerno de Oro, la presència del terror psicològic, la manca de productes bàsics a la ciutat, la qual se sentia, cada cop més, en una situació de conquesta definitiva. Un cop més, la narrativa presenta una temptativa d'un atac general fet a la ciutat pels otomans (p. 228), els atacs a la porta de San Romano (p. 233), la utilització de les mines i la defensa de les mateixes per la ciutat (pp. 235-236), la utilització de les torres mòbils per atacar les muralles (pp. 237-238) i la notícia de la no arriada de l'ajut als de la ciutat (p. 240-241).

El capítol dotzè comenta sobre les característiques dels augurs i presagis que han tingut lloc setmanes després del començament dels atacs. De fet, la proposta de Crowley es refereix a una presentació de la «estructura mística del mundo medieval» (p. 251). A més, aquest capítol presenta la caiguda de la moral de la població de la ciutat (p. 245), la devoció de la ciutat (p. 247) i la interpretació dels senyals de la naturalesa (pp. 246, 248). S'ha de subratllar la presentació de Constantí com un personatge que no acceptava abandonar la ciutat per res (p. 250). A més, també podem trobar-hi la situació de la moral dels otomans després de setmanes d'atac (p. 252).

Gradativament, els capítols del llibre porten el lector a la situació final del assumpte, és a dir, l'atac final de l'exèrcit otomà i la defensa final de la ciutat. És aquest sentiment que és presentat en el capítol tretzè, en el qual trobem la preparació de l'atac final i les accions de Mehmed amb el seu exèrcit, els desentiments entre els defensors la ciutat (p. 271) i la preparació espiritual i moral dels exèrcits. Continuant a la mateixa línia, el capítol catorze presenta la preparació final dels exèrcits, l'atac final a la matinada del dia 29 de maig del 1453 —amb una diversitat de detalls que fa amb que la narrativa es torni viva als ulls del lector, com, per exemple, la posada de les senyeres otomanes a les muralles de Constantinopla— l'entrada de l'exèrcit otomà a la ciutat (p. 289), l'atac definitiu

als diversos punts de la muralla (p. 292), el combat cos a cos (p. 293), l'avenç fins a la muralla interior (p. 296), el destí de Constantí, el qual «preferí caer con Constantinopla que vivir sin ella» (p. 297) i l'obertura de les portes de la ciutat per l'exèrcit otomà (p. 298).

El proper capítol, quinzè, presenta una ullada tornada cap a la població de la ciutat, a més de les morts amb l'entrada de l'exèrcit otomà al Cuerno de Oro (p. 301). El que més crida l'atenció a la narrativa és la destrucció de la ciutat (pp. 302-303), la qual, «en pocas horas, desaparecieron mil años de Constantinopla cristiana» (p. 303). També trobem comentaris sobre l'obsessió pel botí de guerra (p. 305), al mateix temps de les diverses temptatives de surtida de la ciutat, fins el moment en què, d'acord amb l'autor, «murió Bizancio», és a dir, amb la tomada de la iglesia de Santa Sofia (p. 311). El capítol encara presenta els dubtes sobre la mort de Constantí (p. 315) i l'entrada de Mehmed a la ciutat de Constantinopla (p. 316).

L'últim capítol, setze, presenta l'escenari després de la conquesta. El destí de la població de la ciutat, com, per exemple, la conversió a l'Islam. El destí dels nobles de la ciutat (p. 324). La transformació de la iglesia de Santa Sofia en una mesquita (p. 325). La difusió de les notícies de la caiguda de Constantinopla (p. 326). Les reaccions del món cristià a la caiguda de la ciutat (p. 328) i les reaccions del món musulmà a la caiguda de la ciutat (p. 328).

Per acabar, el llibre porta també un epíleg, en el qual comenta sobre el destí d'alguns dels protagonistes de la conquesta (p. 349). A més, hi ha un apartat amb el títol «Sobre las fuentes» (p. 353), en el qual el lector pot trobar comentaris sobre les principals fonts utilitzades en el llibre i sobre les possibilitats en treballar amb les mateixes. S'ha de recalcar també que hi ha un apartat de bibliografies (pp. 361-368), agraïments (pp. 369-370), un apartat de notes (pp. 371-390) i un apartat d'índex onomàstic i de matèries (pp. 391-427).

D'una forma general, es pot concloure que el llibre de Roger Crowley és una obra important per tal de comprendre els últims moments de la ciutat de Constantinopla en el 1453. A més, pel que fa als temes presentats, podem dir que el llibre presenta una diversitat d'assumptes, com, per exemple, la història de la guerra, la història de les estratègies militars, aspectes de la cotidià de la ciutat medieval, a més de presentar al lector un anàlisi dels dos costats de la història d'aquest esdeveniment amb una narrativa fluent i atractiva.

Luciano José Vianna

Universidade de Pernambuco / campus Petrolina

luciano.jose.vianna@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7355-7609>